

*Stručni članak/
Professional paper*
Prihvaćeno: 1.12.2017.

Monika Pažur

Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
rajkovic.monika@gmail.com

PREGLED RAZVOJA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U REPUBLICI HRVATSKOJ OD 1999. GODINE DO DANAS

Sažetak: *Svrha ovog rada je usustaviti i kronološki prikazati elemente koji su utjecali na razvoj građanskog odgoja i obrazovanja od 1999. godine do danas u Republici Hrvatskoj. Rad prati relevantne dokumente i strategije u kojima se građanski odgoj i obrazovanje izričito navodi, objavljena istraživanja u području građanskog odgoja i obrazovanja te ključne dionike koji se nameću kao akteri u njegovoj provedbi. Počevši od poticaja, koji je došao iz Europe, da bi sve države kao prioritet trebale imati uvođenje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u odgojno-obrazovne sustave, rad prati na koji je način Republika Hrvatska odgovorila na te poticaje. U središtu su interesa pitanja kako je i je li sustav pokušao uključiti ovu temu u obrazovnu politiku Republike Hrvatske te tko je sve utjecao na te procese. Rad kronološki prikazuje sve događaje u području razvoja politike građanskog odgoja i obrazovanja od 1999. godine, kada je donesen prvi strateški dokument koji pretpostavlja razvoj građanske kompetencije, do danas.*

Ključne riječi: *Agencija za odgoj i obrazovanje, demokracija, građanski odgoj i obrazovanje, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, odgojno-obrazovna politika*

1. Uvod

Demokratski ustrojena društva uređuju se na vladavini prava. Unutar tako ustrojenog društva država dobiva određene odgovornosti i dužnosti prema svakom pojedincu. Jedna od tih odgovornosti države jest omogućiti pojedincu da stekne potrebna znanja, vještine i stavove kako bi mogao kompetentno djelovati u društvu ljudskih prava i demokracije. Teret ove odgovornosti u najvećoj mjeri spada na uvođenje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u odgojno-obrazovne sustave.

Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo definirano je *Svjetskim programom za obrazovanje za ljudska prava*¹⁶ Ujedinjenih naroda kao „obrazovanje, treninzi i informacije čiji je cilj izgradnja univerzalne kulture ljudskih prava”. Pritom obrazovanje za ljudska prava ne promiče samo znanje o ljudskim pravima i mehanizme njihove zaštite, već nastoji razviti vještine i stavove koji su potrebni za promociju, primjenu i zaštitu ljudskih prava u svakodnevnom životu. Na

¹⁶ <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/Programme.aspx>, Posjećeno 7. siječnja 2017.

taj način ovaj tip odgoja i obrazovanja doprinosi demokratizaciji društva u cijelosti.

Poticač da zemlje počnu uključivati odgoj i obrazovanje za ljudska prava u svoje odgojno-obrazovne sustave razvio se na razini Vijeća Europe i institucija Europske unije. Na Svjetskoj konferenciji o ljudskim pravima u Beču 1993. godine zaključeno je kako djeca i mladi u odgojno-obrazovnim institucijama ne stječu znanja i vještine potrebne za kompetentno djelovanje u demokratskom društvu te kako je potrebno upravo te sadržaje uvesti u škole. Vijeće Europe s vremenom se profilira kao vodeća organizacija koja na europskoj razini aktivno promovira uključivanje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u zemljama članicama. Davne 1985. godine donosi *Preporuku br. R(85)7 o poučavanju i učenju o ljudskim pravima u školama*, što postaje prvi zajednički europski okvir za promicanje odgoja i obrazovanja za ljudska prava (Spajić-Vrkaš 2014). Nakon drugog samita zemalja članica Vijeća Europe (1997.) pokreće se projekt *Odgoj i obrazovanje za ljudska prava* te se donose *Preporuke o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo*. U tom se dokumentu zemlje članice pozivaju da odgoju i obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo daju prednost u inovacijama koje uvode u odgojno-obrazovne sustave. *Povelja Vijeća Europe o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo te odgoju i obrazovanju za ljudska prava*, usvojena 2010. godine, ističe kako ovi pojmovi podrazumijevaju obrazovanje koje učenike oprema znanjem, vještinama, razumijevanjem, stavovima i ponašanjima uz pomoć kojih oni imaju aktivnu ulogu u demokratskom životu, a sve s ciljem promicanja i zaštite demokracije, vladavine prava, ljudskih prava i temeljnih sloboda. Prema posljednjem EACEA¹⁷-inu izvještaju *Citizenship Education in Europe* (Eurydice 2012) odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo uvedeno je u 28 europskih zemalja (od 31 promatranih).

Republika Hrvatska, kao zemlja članica Vijeća Europe, ali i potpisnica niza konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, dužna je uvesti odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo u svoj odgojno-obrazovni sustav. U Hrvatskoj se odgojno-obrazovni program čija je svrha promicanje ideje ljudskog dostojanstva, ljudskih prava, jednakosti i odgovornosti naziva Građanski odgoj i obrazovanje (dalje u tekstu: GOO)¹⁸.

Svrha ovog rada je sistematizirati i kronološki prikazati elemente koji su utjecali na razvoj GOO-a od 1999. godine do danas u Republici Hrvatskoj, pritom prateći relevantne dokumente, strategije, istraživanja i ključne dionike u ovom području. Prilikom izrade rada korištena je metoda *desk analize*. Analizirani su svi strateški nacionalni dokumenti u kojima se spominje odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo i/ili građanski odgoj i obrazovanje te sve vijesti, informacije i publikacije o građanskom odgoju i obrazovanju na internetskim stranicama ključnih

17 Education, Audiovisual and Culture Executive Agency

18 Spajić-Vrkaš i sur. (2004) navode: „Glavni cilj građanskog obrazovanja je priprema informiranog, aktivnog i odgovornog građanina koji, sudjelovanjem u procesu odlučivanja, pridonosi razvoju demokracije i građanskog društva. Osim razumijevanja temeljnih pojmova i načela ustroja demokratske građanina institucija vlasti, nužnosti zaštite građanskih i političkih prava i sloboda, vladavine prava itd., građansko obrazovanje ističe potrebu razvoja participativnih vještina, vođenja, timskog rada, dijaloga i sl., privrženost temeljnim vrednotama demokracije te jačanju individualne i kolektivne odgovornosti za stabilnost građanskog društva.“

dionika (Ministarstvo znanosti i obrazovanja¹⁹, Agencija za odgoj i obrazovanje²⁰, Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja²¹, GOOD Inicijativa^{22 23}).

2. Građanski odgoj i obrazovanje: od njegovih početaka do danas

U ovom će radu biti prikazan razvoj GOO-a u Republici Hrvatskoj od 1999. godine, kada je donesen prvi dokument na nacionalnoj razini s ciljem sustavne provedbe GOO-a, do danas. Podaci dobiveni analizom sistematizirat će se u tri razdoblja ovisno o intenzitetu djelovanja u području GOO-a.

Osnova za provedbu GOO-a u Republici Hrvatskoj nalazi se u *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*²⁴ (NN 07/17) koji u članku 4. navodi kako je jedan od pet glavnih ciljeva odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama: „Odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva.“

1999. – 2009. Građanski odgoj i obrazovanje kao međupredmetna tema

Prvi pokušaji sustavnog uvođenja GOO-a u Hrvatskoj počinju 1999. godine donošenjem *Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo*²⁵. Kao način provedbe tog programa, zainteresirane škole počinju provoditi *Projekt građanin* koji potiče učenike da ostvaruju pozitivne promjene u svojim zajednicama. *Projekt građanin* je model provedbe GOO-a koji je 1999. godine iz američkog Centra za građansko obrazovanje²⁶ preuzela Agencije za odgoj i obrazovanje, a provodi se kao projektna aktivnost u školama. S obzirom na to da nije postojala strategija sustavne provedbe, provodile su ga samo one škole u kojima su radili učitelji zainteresirani za ovu temu. U okviru te aktivnosti zainteresirani učenici (često jedan razred) pod vodstvom jednog učitelja prate propisane korake koji vode k ostvarenju pozitivne promjene u njihovoj zajednici. Koraci koji se slijede su: (1) uočavanje problema javne politike u zajednici, (2) odabir problema za istraživanje u razredu, (3) prikupljanje podataka o problemu koji će razred istraživati, (4) izrada razrednog portfelja, (5) predstavljanje portfelja, (6) osvrt na iskustvo učenja (Mićanović 2007). Najbolji su projekti svake godine predstavljeni na županijskim i na nacionalnoj smotri projekata. Model *Projekt građanin* najrasprostranjeniji je oblik od kada je GOO zaživio u Hrvat-

19 www.mzos.hr, Posjećeno 2. veljače 2017.

20 www.azoo.hr, Posjećeno 2. siječnja 2017.

21 www.ncvvo.hr, Posjećeno 12. veljače 2017.

22 www.goo.hr, Posjećeno 7. veljače 2017.

23 Organizacije civilnog društva koje se bave neformalnim obrazovanjem i ljudskim pravima od 2008. godine okupljene su u inicijativu koja se zalaže za sustavno i kvalitetno uvođenje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u odgojno-obrazovni sustav (GOOD Inicijativa).

24 <http://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>, Posjećeno 10. listopada 2016.

25 http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=1398:nacionalni-program-odgoja-i-obrazovanja-za-ljudska-prava-i-demokratsko-graanstvo&catid=360:nacionalni-programi&Itemid=442, Posjećeno 14. studenog 2017.

26 *Center for Civic Education*

skim školama. Od donošenja ovog dokumenta pa do 2010. godine *Projekt građanin* ostaje temeljni oblik ovog obrazovanja u našim školama.

Razvoj određene odgojno-obrazovne politike praćen je razvojem strateških dokumenata koji podržavaju provedbu te politike. U ovom razdoblju donesena su samo tri strateška dokumenta koja izrijekom spominju GOO: *Nacionalni program za Rome, Nacionalna strategija za razvoj civilnog društva od 2006. do 2011. godine* te *Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine*. Pritom oni ne govore o specifičnom i operacionaliziranom načinu njegova uvođenja u odgojno-obrazovni sustav, već samo ostaju na načelnom iskazu važnosti ovih sadržaja. Primjerice, u *Nacionalnom programu za Rome*²⁷ iz 2002. godine, GOO se prepoznaje kao instrument osnaživanja (prava) manjina u školskom sustavu, te se navodi da je potrebno uvesti odgoj i obrazovanje za ljudska prava u svim odgojno-obrazovnim institucijama. GOO je kao važan prepoznat i od strane civilnog sektora, što je vidljivo u *Nacionalnoj strategiji stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2006. do 2011.*²⁸ godine, gdje se ističe potreba njegova razvoja i provedbe na svim razinama odgojno-obrazovnog sustava. To se može ostvariti razvojem obrazovne politike, financiranjem neformalnih programa te osiguravanjem edukacija u tom području i povećanja dostupnosti informacijsko-komunikacijske tehnologije svim građanima kako bi mogli doći do relevantnih informacija. Važno je spomenuti i *Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine* koji je kao jedan od ciljeva naveo upravo: „Uvođenje obrazovanja za ljudska prava na sve razine i u sve oblike odgoja i obrazovanja.“²⁹

Do 2010. godine GOO-om su se u velikoj mjeri bavile organizacije civilnog društva koje su aktivno radile na zagovaranju kvalitetnog uvođenja GOO-a u hrvatski odgojno-obrazovni sustav, pa su se 2009. godine okupile u GOOD Inicijativu koja teži ostvarenju tog cilja. Pritom su se provodile razne edukacije nastavnika i učitelja³⁰, stručnih suradnika i ostalih sudionika civilnog sektora kako bi se unaprijedila postojeća provedba u školama, a koja je u ovom razdoblju bila vrlo neujednačena i zavisila je, kao što je prije spomenuto, o motivaciji pojedinačnih nastavnika koji su odlučili u svojim školama pokrenuti *Projekt građanin*.

2010. – 2014. Razvoj stručno-pedagoških uvjeta za provedbu građanskog odgoja i obrazovanja

Uzimajući u obzir oblikovanje obrazovnih politika GOO-a, ali i razvoj stručno pedagoških preduvjeta za provedbu GOO-a, ove četiri godine bile su najintenzivnije i najturbulentnije u njegovu razvoju. Jedan od najznačajnijih razloga je svakako taj

27 http://www.dijete.hr/joomdocs/066_Nacionalni%20program%20za%20rome.pdf, Posjećeno 9. veljače 2017.

28 http://www.osmijeh-bj.hr/dokumenti/strategija_cd.pdf, Posjećeno 13. siječanj 2017.

29 http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_11_119_3438.html, Posjećeno 15. siječanj 2017.

30 Vidljivo u izvještajima rada na mrežnim stranicama udruga poput Foruma za slobodu odgoja (www.fso.hr), Centra za mirovne studije (www.cms.hr), GONG-a (www.gong.hr), Mreže mladih Hrvatske (www.mmh.hr).

da je prvi puta u strateškom odgojno-obrazovnom dokumentu izričito spomenuta građanska kompetencija kao jedna od osam temeljnih kompetencija koje se trebaju razviti kod svih učenika. Koncept osam ključnih kompetencija cjeloživotnog učenja prihvaćen je iz Europskog referentnog okvira preporučenog od strane Europskog parlamenta i Vijeća Europske unije³¹.

Na temelju preporuka iz Europske unije, prvi strateški dokument iz područja obrazovne politike koji je uvrstio građansku kompetenciju kao jednu od osam temeljnih kompetencija koje je potrebno razviti kod učenika bio je *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* – NOK (MZOS 2011). Ona bi se prema NOK-u primarno trebala ostvariti kroz međupredmetnu temu i/ili interdisciplinarnu sadržaje/module GOO-a. Značajnijim elementima ove međupredmetne teme smatraju se znanja, vještine, sposobnosti i stavovi koji razvijaju demokratsku svijest učenika i potiču ih na aktivno i učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u školi, lokalnoj zajednici i društvu, pridonose razvoju vlastitoga identiteta, boljemu upoznavanju i poštovanju drugih te senzibiliziraju i osvježuju učenike za rješavanje globalnih problema na načelima demokracije, posebice pravednosti i mirotvorstva. (MZOS 2011: 26). NOK predviđa ostvarivanje osam temeljnih kompetencija učenika unutar četiri odgojno-obrazovna ciklusa. Normativne pretpostavke NOK-a daju temelj i okvir za izradu kurikuluma GOO-a.

Istovremeno s procesom donošenja NOK-a Vlada Republike Hrvatske donosi *Odluku o osnivanju i zadaćama Nacionalnog odbora za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo*³². Tom odlukom Nacionalni odbor za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo promiče GOO na svim razinama, od predškolskog odgoja i obrazovanja do sustava visokog obrazovanja, i u svim oblicima, od formalnog do neformalnog obrazovanja. Zadaća je Nacionalnog odbora za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo praćenje provedbe svih nacionalnih programa, strategija i planova koji se odnose na GOO.

U lipnju 2011. godine Nacrt kurikuluma GOO-a predstavljen je članovima i članicama Nacionalnog odbora za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo te je upućen učiteljima i nastavnicima, nadležnim predstavnicima vlasti, predstavnicima civilnog sektora i sveučilišnim nastavnicima na pregled i mišljenje (Spajić-Vrkaš 2014). Unaprijeđenu verziju prihvatio je tadašnje Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (dalje u tekstu: MZOS), a Ministar 6. rujna 2012. donosi *Odluku o eksperimentalnoj provedbi i praćenju provedbe Kurikuluma građanskoga odgoja i obrazovanja u dvanaest osnovnih i srednjih škola, u 2012./2013. i 2013./2014. školskoj godini*³³. Za proces eksperimentalne provedbe odabrano je osam osnovnih i četiri srednje škole diljem Hrvatske³⁴. Tijekom školske godine 2012./2013. Povjerenstvo za

31 *European Reference Framework*, file:///C:/Users/UFZG/Downloads/YiA%20Key%20Competences%20for%20Lifelong%20Learning%20-%20European%20Reference%20Framework.pdf, posjećeno 20. lipnja 2017.

32 Narodne novine N, br. 50 od 23. travnja 2010., 89/10; http://www.podaci.net/_gHRV/propis/Odluka_o_osnivanju/O-oznoo03v1050-1089.html, Posjećeno 2. veljače 2017.

33 <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=11948>, Posjećeno 5. veljače 2017.

34 Od toga je praćenje šest škola vodila Mreža mladih Hrvatske u okviru IPA projekta, a šest Agencija za odgoj i obrazovanje.

praćenje vanjskog vrednovanja Kurikuluma GOO-a u 12 osnovnih i srednjih škola u 2012./2013. i 2013./2014.³⁵ i Stručna radna skupina u Projektu vanjskog vrednovanja eksperimentalne provedbe Kurikuluma GOO-a u dvanaest osnovnih i srednjih škola u 2012./2013. i 2013./2014. školskoj godini³⁶, oboje osnovani pri Nacionalnom centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja (dalje u tekstu: NCVVO), djeluju u skladu sa svojim zadacima i provode eksperimentalno istraživanje u dvanaest škola u Republici Hrvatskoj s ciljem provjere relevantnosti i primjerenosti kurikuluma i modela njegove provedbe (Spajić-Vrkaš 2014). Stručna radna skupina u Projektu vanjskog vrednovanja eksperimentalne provedbe Kurikuluma GOO-a u dvanaest osnovnih i srednjih škola u 2012./2013. i 2013./2014. školskoj godini provodi vanjsko vrednovanje eksperimentalne provedbe Kurikuluma GOO-a, dok Povjerenstvo za praćenje vanjskog vrednovanja Kurikuluma GOO-a u 12 osnovnih i srednjih škola u 2012./2013. i 2013./2014. prati vanjsko vrednovanje te izrađuje izvještaj i preporuke.

Tijekom ovog razdoblja donosi se nekoliko relevantnih stratezijskih dokumenata koji više ne daju samo načelnu podršku uvođenju GOO-a, već predviđaju uvođenje GOO-a kao zasebnog predmeta u nekim razredima osnovne i srednje škole te kao međupredmetnu temu tijekom cijelog školovanja. Civilno društvo, kao jedan od aktera u području GOO-a, svojom *Nacionalnom strategijom stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2012. do 2016.*³⁷ godine nastoji kroz pet provedbenih aktivnosti uvesti i sustavno provoditi GOO na svim razinama odgojno-obrazovnog sustava. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske u svom *Nacionalnom programu zaštite i promicanja ljudskih prava za razdoblje od 2013. do 2016.*³⁸ godine 29. prioritetno područje posvećuje GOO-u. Ovaj nacionalni program teži uvođenju GOO-a u osnovne i srednje škole i uključivanju ovih tema u visoko obrazovanje i istraživačku djelatnost. Ministarstvo socijalne politike i mladih prepoznaje važnost uvođenja GOO-a za poboljšanje kvalitete života mladih, te u *Nacionalnom programu za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine*³⁹ Mjerom 1. 1. 1. propisuje stvaranje institucionalnih pretpostavki za razvoj građanske kompetencije kod mladih. U ovom se programu kao jedna od aktivnosti izričito navodi "2015./2016. uvesti građanski odgoj i obrazovanje kao obvezni na-

35 Povjerenstvo za praćenje vanjskog vrednovanja Kurikuluma GOO-a u 12 osnovnih i srednjih škola u 2012./2013. i 2013./2014. osnovano je u listopadu 2012. godine. Poslovi Povjerenstva bili su praćenje vanjskog vrednovanja eksperimentalne provedbe Kurikuluma GOO-a te izrada izvještaja i preporuka. U Povjerenstvu su bili predstavnici MZOS-a (1), AZOO-a (2), NCVVO-a (2), MMH-a (2), akademske zajednice (2).

36 U prosincu 2012. godine NCVVO osniva i stručnu radnu grupu u Projektu vanjskog vrednovanja eksperimentalne provedbe Kurikuluma GOO-a u dvanaest osnovnih i srednjih škola u 2012./2013. i 2013./2014. školskoj godini. Očekivani rezultat rada radne skupine provedba je vanjskog vrednovanja eksperimentalnog Kurikuluma GOO-a u dvanaest osnovnih i srednjih škola u 2012./2013. i 2013./2014. školskoj godini (izrada istraživačkih instrumenata, provedba istraživačkih aktivnosti).

37 <https://udruga.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Nacionalna%20strategija%20stvaranja%20poticajnog%20okru%C5%BEenja%20za%20razvoj%20civilnog%20dru%C5%A1tva%202012-2016.pdf>, Posjećeno 10. veljače 2017.

38 <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=54c0c6294>, Posjećeno 8. siječnja 2017.

39 <http://www.mspp.hr/istaknute-teme/mladi-1683/nacionalni-program-za-mlade/1848>, Posjećeno 15. siječnja 2017.

stavni predmet u 8. razred osnovne škole i 1. i 2. razred srednje škole te provoditi međupredmetno tijekom cijelog osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja”.

U ovom razdoblju GOO postaje tema o kojoj se raspravlja na razini obrazovne politike, u raznim institucijama i medijima. Pozitivna struja k uvođenju GOO-a vidljiva je u programima i strategijama donositelja odluka koji sve češće navode uvođenje GOO-a u osnovne i srednje škole kao provedbeni oblik razvoja građanske kompetencije kod djece i mladih, budućih građana. Također, povećao se broj ključnih dionika koji svojim kapacitetima žele doprinijeti izgradnji što kvalitetnijeg GOO-a. Strategijski dokumenti vrlo jasno ističu kako su ključni odgovorni dionici za provedbu GOO-a MZOS, Agencija za odgoj i obrazovanje (dalje u tekstu: AZOO) i NCVVO.

U prosincu 2013. godine MZOS saziva još jedno interdisciplinarno stručno tijelo, Stručno povjerenstvo za pripremu provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2014./2015. U radu tog povjerenstva sudjeluju relevantni dionici⁴⁰, a njihova uloga bila je izrada stručnog okvira provedbe Kurikuluma GOO-a⁴¹. Stručno povjerenstvo za pripremu provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2014./2015. je trebalo svoj zadatak izvršiti na temelju istraživačkog izvještaja koji sadrži preporuke temeljene na mišljenju učitelja i učenika o unaprijeđenju Kurikuluma GOO-a. Te preporuke proizlaze iz rezultata vanjskog vrednovanja eksperimentalne provedbe Kurikuluma GOO-a u šest škola (koordiniranih od strane Mreže mladih Hrvatske)⁴². Stručno povjerenstvo za pripremu provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2014./2015., 25. travnja 2014. izlazi na javnu raspravu s dokumentom *Nacrt Nastavnog plana i programa GOO-a za osnovnu i srednju školu*. Javna rasprava bila je otvorena do 26. svibnja 2014., no nažalost rezultati javne rasprave nisu bili dostupni na mrežnim stranicama MZOS-a. Prijedlog Stručnog povjerenstva za pripremu provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2014./2015. povučen je bez službenog objašnjenja te ono prestaje djelovati (zadnji sastanak održan je 23. svibnja 2014. godine). U razdoblju od 18. srpnja do 19. kolovoza 2014. pokrenuta je nova javna rasprava o, do tog trenutka, nepoznatom dokumentu: *Nacrt Odluke o donošenju programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a u osnovne i srednje škole*. Rezultati ove javne rasprave objavljeni su 27. kolovoza 2014. u obliku sažetka, a javnost je još jednom ostala neobaviještena o opsegu i sadržaju primjedbi, njihovim autorima i udjelu prihvaćenih primjedbi (Pažur 2016).

Ovime završava razdoblje u kojem se aktivno radilo na razvoju odgojno-obrazovnih politika i stručno-pedagoških uvjeta za uvođenje GOO-a u hrvatski odgojno-obrazovni sustav, te se GOO ponovo vraća na margine obrazovne politike. S obzirom na to da većina spomenutih dokumenata i strategija (*Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2012. do 2016. godine, Nacionalni program za mlade za razdoblje od 2013. do 2017. godine, Nacionalni program zaštite i promicanja*

40 Predstavници MZOS-a (2), AZOO-a (2), Sabora RH (1), po jedan predstavnik iz osnovne škole i dva iz srednje škole, predstavnici civilnog sektora (4) i predstavnici akademske zajednice (2)

41 Zadaća je članova stručnog Povjerenstva izrada stručnog okvira Kurikuluma GOO-a, sukladno člancima 26. i 27. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine, broj: 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 16/12, 86/12 i 94/13). Rok za izvršenje zadataka je 30. lipnja 2014.

42 http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/Izvjestaj%20MMH_screen.pdf, Posjećeno 30. listopada 2017.

ljudskih prava za razdoblje od 2013. do 2016. godine) kao glavne odgovorne dionike navode MZOS i AZOO, razlog zašto GOO i dalje nije sustavno uveden u hrvatski odgojno-obrazovni sustav potencijalno se nalazi u njihovom djelovanju. Nemoguće je ne primijetiti kako se u razdoblju od pokušaja da se GOO uvede u škole u skladu sa stručnim prijedlogom osnovanog Stručnog povjerenstva za pripremu provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2014./2015. do trenutka kada se ta priča zaustavlja dogodila izmjena vodeće pozicije u MZOS-u. Promjena odluke o uvođenju GOO-a u škole uvjetovana promjenom ministra u tom razdoblju pokazuje kako se olako i bez racionalne argumentacije mogu mijenjati politički prioriteti MZOS-a te kako se zbog *ad hoc* preslagivanja olako dovodi u pitanje kvaliteta odgoja i obrazovanja u cijelosti (Pažur 2016).

2015. – 2016. Vanjsko vrednovanje građanskog odgoja i obrazovanja

Značajan je pomak u području razvoja GOO-a u Hrvatskoj, koji se dogodio upravo u posljednje dvije godine, uključivanje ovog predmeta u procese vanjskog vrednovanja. Takav je pomak učinio NCVVO koji je postao dio međunarodnog istraživanja: ICCS⁴³-a. ICCS je komparativni istraživački program Međunarodnoga udruženja za vrednovanje obrazovnih postignuća IEA⁴⁴. Osmišljen je kako bi se u različitim zemljama istražili na koje su načine mladi ljudi spremni preuzeti ulogu građana u 21. stoljeću. ICCS-om se istražuju učenička znanja i razumijevanje pojmova i tema vezanih uz GOO te se izvještava o njihovim vrijednostima, stavovima i ponašanjima. Hrvatska je školske godine 2014./2015. provela probno ispitivanje u 40 osnovnih škola s područja cijele Hrvatske. Glavno ispitivanje *ICCS 2016* provedeno je u 178 osnovnih škola u Hrvatskoj, a odnosilo se na školsku godinu 2015./2016. Ovo je veliki korak u tome da provedba GOO-a postane sustavan dio odgojno-obrazovne politike RH.

U ovom se razdoblju ne donose strategijski dokumenti i programi u kojima se potiče uvođenje GOO-a, no nastaje veliki broj istraživanja koja nastoje „uvjeriti” ključne dionike da su upravo ovi sadržaji ključni za razvoj demokratskog društva u Republici Hrvatskoj. Početkom 2015. godine NCVVO objavljuje monografiju (*Ne*) *Moć građanskog odgoja i obrazovanja* (Spajić-Vrkaš, V. i suradnici) u kojoj se prikazuju objedinjeni rezultati o učincima eksperimentalne provedbe GOO-a u dvanaest osnovnih i srednjih škola (školska godina 2012./2013.). Monografija sadrži preporuke koje uzimaju u obzir tadašnju situaciju u području obrazovne politike Hrvatske. Iste godine Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ) objavljuje zbornik radova *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj* (Iličić, V., Gvozdanović, A. i Potočić, D.) koji sadrži tekstove posvećene pitanjima političke kulture i sudjelovanja mladih, odnosa mladih prema povijesti te odnosa mladih i medija. Početkom 2016. godine Mreža mladih Hrvatske objavljuje monografiju *Rekonstrukcija građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj: koncept, institucije i prakse* (Pažur, M.) u kojoj su prikazani rezultati empirijskog istraživanja o provedbi GOO-a čija je svrha bila utvrditi koji kontekstualni čimbenici olakšavaju, a koji otežavaju uvođenje GOO-a u škole i njegovu kvalitetnu provedbu. Iste godine Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i GONG

43 *International Children's Continence Society*

44 *International Association for the Evaluation of Educational Achievement*

objavljaju zbornik radova *Od podanika do građana* (Kovačić, M. i Horvat, M.) u kojem autorice i autori analiziraju i tumače rezultate empirijskog istraživanja o političkoj pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola, koje su proveli IDIZ i GOOD Inicijativa, i koji pruža pregled situacije po pitanju GOO-a u susjednim zemljama.

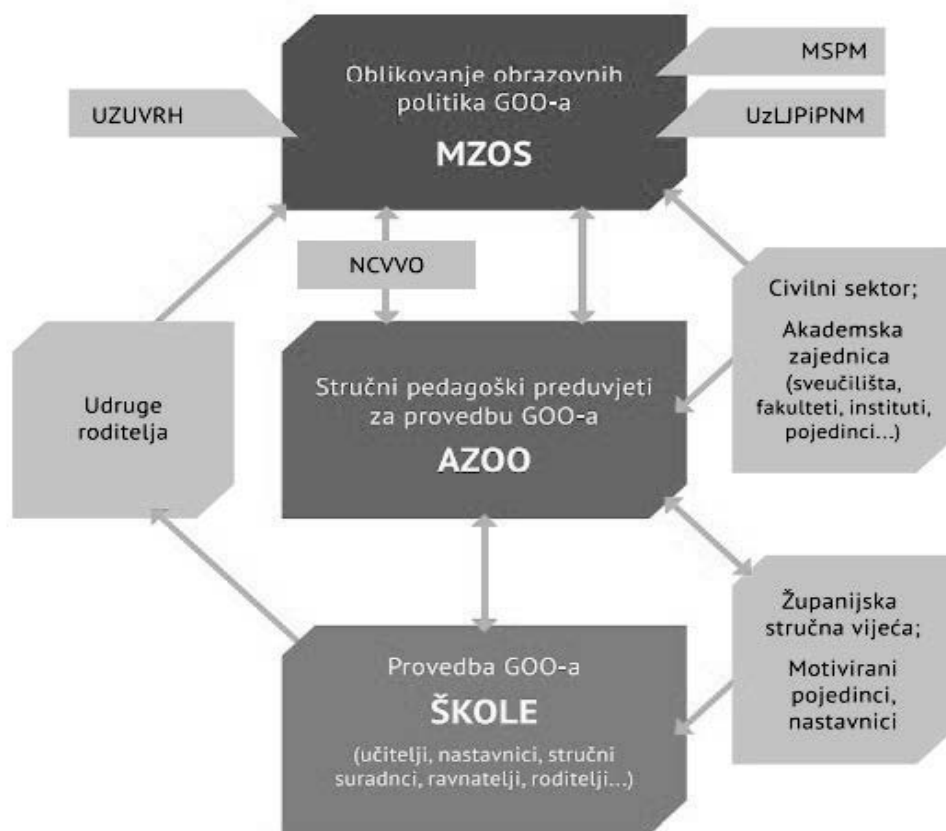
3. Gdje je građanski odgoj i obrazovanje danas?

GOO je dio *Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije*⁴⁵ koja je trenutno važeći razvojni strateški dokument u području odgojno-obrazovne politike. Sabor je ovu strategiju usvojio 14. listopada 2014. S jedne strane, strategija ističe važnost razvoja građanskog identiteta i prepoznaje važnosti odgoja i obrazovanja u tom procesu, a s druge strane, ona vidi razvoj građanskih kompetencija kao instrument za što bolju prilagodbu odgojno-obrazovnog sustava zahtjevima tržišta rada. U okviru procesa *Cjelovite kurikularne reforme* prijedlog je bio da se GOO uvrsti kao međupredmetna tema koja se temelji na sadržajima iz područja ljudskih prava i demokracije.⁴⁶

U razvoju GOO-a u Hrvatskoj sudjeluju razni ključni dionici o čijem djelovanju zavisi uspješnost njegove provedbe (1. Shema) (Pažur 2016). Isti razvojni put utjecao je na to da različiti dionici različito gledaju na to što je GOO, koji sadržaji su uključeni u njega te koji je način provedbe najbolji za hrvatski sustav odgoja i obrazovanja. U nastavku rada prikazan je GOO na internetskim stranicama dvaju ključnih dionika odgovornih za njegov razvoj: njegova odgojno-obrazovna politika na stranicama MZO-a te kako je stručno-pedagoški opisan na stranicama AZOO-a.

45 http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html, Posjećeno 2. veljače 2017.

46 Prijedlog dokumenta dostupan je na internetskoj stranici: <http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2016/03/Gra%C4%91anski-odgoj.pdf>, posjećeno 7. lipnja 2017.

Slika 1. Ključni provoditelji GOO-a u Hrvatskoj⁴⁷

Odgovor na pitanje kako se GOO trenutno provodi u školama trebao bi se nalaziti na stranicama MZO-a, dionika zaduženog za oblikovanje obrazovne politike općenito, pa tako i obrazovne politike GOO-a. Na internetskoj stranici MZO-a⁴⁸ ne postoji kategorija unutar koje se arhiviraju informacije vezane uz GOO. Na stranicama MZO-a moguće je odabrati kategoriju Obrazovanje (preostale dvije su Znanost i Sport⁴⁹) unutar koje ne postoji mjesto posebno posvećeno GOO-u. Informacije o njemu postoje kao arhivirane vijesti, uglavnom nastale tijekom eksperimentalne provedbe Kurikuluma GOO-a od 2012. do 2014. godine. Internetska stranica MZO-a, kao ključnog dionika u oblikovanju obrazovne politike GOO-a, daje naslutiti kako GOO nije u središtu interesa resornog Ministarstva, niti ono radi na njegovom razvoju ili promociji. Zainteresirana javnost odgovore na pitanja oko obvezatnosti i sustavnosti provedbe GOO-a mora tražiti negdje drugdje ili osobno pitati nekoga iz Ministarstva, ako uspije odgonetnuti koja uprava i služba je odgovorna za ovaj predmet.

47 UZUVRH – Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske; MSPM – Ministarstvo socijalne politike i mladih; UzLJiPiNM – Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina

48 <http://public.mzos.hr/Default.aspx>, Posjećeno 22. veljače 2017.

49 Neovisno što je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta postalo Ministarstvo znanosti i obrazovanja, na njihovim internetskim stranicama i dalje postoji sekcija "sport".

Česta rasprava između ključnih sudionika u provedbi GOO-a vezana je uz pitanje koji bi sadržaji trebali biti uključeni u građanski odgoj i obrazovanje. Što odgojno-obrazovni sustav kaže o tome široj javnosti, može se pronaći na internetskoj stranici AZOO-a⁵⁰, dionika koji osigurava stručne i pedagoške preduvjete za kvalitetnu provedbu GOO-a. U Odjelu za opće poslove, nalazi se Odsjek za međunarodnu suradnju i projekte EU. U ovaj odjel i odsjek spada GOO, primarno vođen kao jedan od projekata EU. Na internetskim stranicama AZOO-a, u kategoriji Programi, navodi se Program građanskog odgoja i obrazovanja. Unutar te kategorije nalaze se sljedeće cjeline: Normativni i preporučeni dokumenti, Materijali, Smotre GOO-a, Projekti iz fondova EU i Vijeća Europe, Preporučeni dokumenti Vijeća Europe, Preporučeni dokumenti Europske komisije, Eksperimentalno provođenje GOO-a.

Najnovija vijest u Normativnim i preporučenim dokumentima⁵¹ datira iz listopada 2015. godine i sadrži dokument *Preporuke za uvođenje Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a za osnovne i srednje škole u školskoj godini 2015./2016.* Taj dokument ujedno je i posljednji koji je Ministarstvo znanosti i obrazovanja donijelo po pitanju uvođenja GOO-a. U njemu stoji: "Sukladno Odluci o donošenju Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole u školskoj godini 2015./2016. (Narodne novine broj 104/2014) nastavlja se s međupredmetnom i interdisciplinarnom provedbom Građanskog odgoja i obrazovanja.", a potpisao ga je pomoćnik ministra. Ne postoji takav ni sličan tip dokumenta za školsku godinu 2016./2017., što ponovno ostavlja otvorenim pitanje kako bi se GOO trebao provoditi u našim školama.

Zanimljivo je kako se u naslovu dokumenta *Primjeri kako planirati GOO unutar kurikuluma i nastavnog plana i programa škole* poziva na Kurikulum GOO-a koji je eksperimentalno proveden 2012. godine, a taj dokument nije uopće uvršten među preporučene dokumente. Trenutno važeći *Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a za osnovne i srednje škole* predviđa uvođenje šest strukturalnih dimenzija GOO-a: ljudskopravnu, političku, interkulturalnu, društvenu, gospodarsku i ekološku. Unatoč tome, među primjerima kojima se pokazuje kako treba planirati GOO u sklopu nastavnog plana i programa te u kurikulumu škole, postavljene su interkulturalna, društvena i gospodarska dimenzija na račun ekološke i političke. Stoga se može zaključiti kako su primjeri kojima se promovira dobra praksa provedbe GOO-a manjkavi, odnosno neuravnoteženi, što zasigurno ne vodi kvalitetnijoj provedbi GOO-a. Daljnje odgonetavanje što je u Hrvatskoj trenutno GOO dovodi do cjeline Materijali⁵². Pažur (2016: 51) navodi: „Poglavlje s predloženim ma-

50 <http://www.azoo.hr/>, Posjećeno 10. veljače 2017.

51 Unutar cjeline Normativni i preporučeni dokumenti nalazi se devet poveznica od kojih pet donosi odluke i preporuke MZOS-a za uvođenje GOO-a i programe GOO-a. Jedna poveznica upućuje na primjere integriranja GOO-a u nastavu, jedna sadrži odgovore školama na njihove upite o načinu provedbe GOO-a, a dvije posljednje obrasce za izradu godišnjih planova GOO-a u osnovnim i srednjim školama.

52 Cjelina Materijali sadrži poveznice 14 dokumenata: pet publikacija Centra za građanske inicijative iz SAD-a prevedene na hrvatski jezik, publikaciju *Ishodi učenja* (priručnik za sveučilišne profesore), edukativni paket o Zaštiti potrošača (udžbenik za učenike OŠ, udžbenik za učenike SŠ te priručnik za učitelje i nastavnike); powerpoint prezentaciju o vrednovanju i samovrednovanju škola koje provode Kurikulum GOO-a iz 2012. godine te šest kraćih tekstova.

terijalima pokazuje dva ključna nedostatka: većina literature je literatura prevedena iz američkog obrazovnog sustava i njihovog odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo te dio literature sadrži nedovoljno objašnjene i bez pozivanja na dodatnu literaturu prezentirane pojmove iz širokog sklopa sadržaja GOO-a.". Analizom internetske stranice AZOO-a utvrđeno je kako ne postoji jasna teorijska utemeljenost koncepta GOO-a. Materijali i preporučeni dokumenti AZOO-a nejasno opisuju GOO i ne ukazuju povjerenje da je ova Agencija dionik koji može osigurati kvalitetne stručne i pedagoške preduvjete za kvalitetnu provedbu GOO-a.

4. Zaključak

Kronološka analiza dokumenata, strategija i ključnih dionika u ovom području pokazuje da postoje institucije, poput Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske i Ministarstva socijalne politike i mladih, koje kontinuirano u svojim strateškim dokumentima ističu potrebu kvalitetnog uvođenja GOO. Također, materijali na stranicama AZOO-a upućuju na zaključak da postoji sve veći broj škola koje koriste Projekt građanin kao metodu provedbe GOO-a. Međutim, informacije prezentirane u posljednjem poglavlju upućuju na zaključak da nije moguće odgovoriti na pitanje gdje je u sustavu odgoja i obrazovanja GOO danas te da ne postoji njegovo jasno konceptualno i teorijsko utemeljenje, a jedini aktualni sustavni tip pristupa GOO-u je njegovo vanjsko vrednovanje u sklopu programa ICCS koje provodi NCVVO.

Ovaj rad pokazuje dugotrajnost i turbulentnost procesa uvođenja GOO-a po pitanju strateških, ali i stručno-pedagoških uvjeta za njegovu implementaciju, no pitanje koje otvara je koja je njegova budućnost u Hrvatskoj. Zbog velikih promjena koje se događaju u području odgojno-obrazovne politike Republike Hrvatske gotovo je nemoguće predvidjeti ishod ovog dugogodišnjeg procesa. No nažalost, vraćajući se na početnu misao, čini se kako država, unatoč preporukama Europske unije, i dalje nije spremna preuzeti svoju odgovornost da svoje građane pripremi za kvalitetno sudjelovanje u demokratskom društvu.

Literatura

1. Agencija za odgoj i obrazovanje. (2014). Preporuke za uvođenje Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a 2015./2016. godine. Zagreb.
2. Council of Europe Committee of Ministers. Recommendation No. R (85) 7 of the Committee of Ministers to Member States on Teaching and learning about human rights in schools /on line/. Posjećeno 4.veljače 2017. na: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900016804c2d48>.
3. Eurydice (2012). *Citizenship Education in Europe*. Brussels: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (P9 Eurydice Policy Support).
4. Hrvatski Sabor. (2014). Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije /on

- line/. Posjećeno 2. veljače 2017. na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html.
5. Ilišin, V., Gvozdanović, A., Potočnik, D. (ur.) (2015). Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Centar za demokraciju i pravo Miko Trpalo.Kovačić, M., Horvat, M. (ur.) (2016). Od podanika do građana. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i GONG.
6. Mićanović, M. (ur.) (2007). Projekt građanin – Priručnik za nastavnike, 1. razina. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
7. Ministarstvo socijalne politike i mladih. (2014). Nacionalni program za mlade 2014. – 2017. godine /on line/. Posjećeno 2. veljače 2017. na: <http://www.mspm.hr/istaknute-teme/mladi-1683/nacionalni-program-za-mlade/1848>.
8. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta i Agencija za odgoj i obrazovanje (2012). Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja. Zagreb.
9. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. (2010). Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje /on line/. Posjećeno 2. veljače 2017. na: http://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf.
10. Nacionalni odbor za obrazovanje o ljudskim pravima Vlade RH. (1999). Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava. Zagreb: Ured za odnose s javnošću Vlade RH.
11. Pažur, M. (2016.). Rekonstrukcija građanskog odgoja i obrazovanja: koncept, institucije i prakse. Zagreb: Mreža mladih Hrvatske.
12. Spajić-Vrkaš, V. (u suradnji s I. Elezović, I. Rukavina, M. Pažur, D. Vahtar i M. Čehulić) (2015). *(Ne)moć građanskog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
13. Spajić-Vrkaš, V. (u suradnji s M. Rajković i I. Rukavinom) (2014). *Eksperimentalna provedba kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja: Istraživački izvještaj*. Zagreb: Mreža mladih Hrvatske.
14. Ujedinjeni narodi. (2004). Svjetski program za ljudska prava /on line/. Posjećeno 4. veljače 2017. na: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/Programme.aspx>.
15. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH. (2013). Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava za razdoblje od 2013. do 2016. godine /on line/. Posjećeno 15. siječnja 2017. na: <http://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=54c0c6294>.
16. Ured za udruge Vlade RH. (2006). Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2006. do 2011. godine /on line/. Posjećeno 4. veljače 2017. na: http://www.osmijeh-bj.hr/dokumenti/strategija_cd.pdf.
17. Ured za udruge Vlade RH. (2012). Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2012. do 2016. godine /on line/. Posjećeno 4. veljače 2017. na: <https://udruge.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Nacionalna%20strategija%20stvaranja%20poticajnog%20okru%C5%BEenja%20>

za%20razvoj%20civilnog%20dru%C5%A1tva%202012-2016.pdf.

18. Vijeće Ministra Vijeća Europe. (2010). Povelja Vijeća Europe o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo te odgoju i obrazovanju za ljudska prava /on line/. Posjećeno 4. veljače 2017. na: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680487821>.
19. Vlada RH. (2003). Nacionalni program za Rome /on line/. Posjećeno 4. veljače 2017. na: http://www.dijete.hr/joomdocs/066_Nacionalni%20program%20za%20rome.pdf.
20. Vlada RH. (2007). Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine /on line/. Posjećeno 4. veljače 2017. na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_11_119_3438.html.
21. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 07/17) /on line/. Posjećeno 4. veljače 2017. na: <http://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>.

REVIEW OF CIVIL EDUCATION DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF CROATIA FROM 1999 TO PRESENT

Abstract: *The purpose of this paper is to present a systematic and chronological overview of elements that have influenced the development of Civic Education in Croatia since 1999 until the present day. The paper surveys relevant documents and strategies featuring explicit mentions of civic education, published research in the field of civic education, and key stakeholders in its implementation. Starting with the impetus from Europe to implement education for human rights and democratic citizenship, this paper gives an outline of Croatia's response to that impetus. The main points of interest in the paper whether and in which ways the system tried to include civic education in the educational policy of the Republic of Croatia, as well as who affected those processes. The paper presents a chronological overview of all developments in the field of civic education policy in Croatia since 1999, when the first strategic document on developing civic competence was adopted, until the present day.*

Keywords: *Education and Teacher Training Agency, democracy, civic education, Ministry of science and education, education policy*